

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Eesti keele osakond

Merike Puura

KOHANIMEANDMEBAASI JA KOHANIMEREGISTRI
KEELELINE JA RUUMILINE ANALÜÜS VÄRSKA VALLA NÄITEL

Bakalaureusetöö

Juhendajad Kiira Mõisja ja Peeter Päll

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Kohanimede uurimisest ja kogumisest.....	6
1.1. Varasemad uurimused	6
1.2. Setomaa kohanimed	7
1.3. Nimede struktuur ja liigitamine	8
2. Kohanimede korraldus	9
2.1. Kohanimekorraldus 20. sajandil.....	9
2.2. Seadused ja määrused	13
3. Andmed ja metoodika	15
3.1. Ülevaade uurimisalast ja kasutatavatest allikatest	15
3.1.1. Värska vald	15
3.1.2. Allikad	16
3.2. Geoinformaatilise kohanimeandmebaasi koostamine.....	17
3.2.1. Uurimisala kohanimede andmebaasi koostamine.....	17
3.2.2. Koordinaadid	18
3.3. Analüüs	19
4. Tulemused	20
4.1. Andmebaasis esinevate kohanimede sagedus	20
4.2. Kohanimede paiknemistihedus	20
4.3. Allikate ja kohanimede suhe	22
4.4. Vene- ja eestikeelsete kohanimede suhe	23
4.4.1. Erilähtesed nimed	26
4.4.2. Mugandnimed vene nimelõppude järgi	26
4.4.3. Mugandnimed eesti nimelõppude järgi.....	28
4.4.4. Tõlkenimed	28

Kokkuvõte	29
Linguistic and spatial analysis of the Place Names Database and the Place Names Register by the example of Värskä parish. Summary	31
Kirjandus	32
Lisad.....	36
Lisa 1. Kohanimeandmebaasi (KNAB) allikad nende seletusega.	36
Lisa 2. Venekeelsetest nimedest saadud nimede liigitus	38

Sissejuhatus

Käesolev bakalaureusetöö käsitleb kohanime varieerumist Värskas vallas Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaasi (KNAB) ja riikliku kohanime registri (KNR) alusel. Kohanimed ehk toponüümid „tähistavad kohti maapinnal ehk geograafilisi objekte ja ühtlasi liigendavad maastikku vastavalt inimese vajadustele“ (Pajusalu jt 2009: 227). Ühelt poolt kuuluvad kohanimed onomastika ehk nimeteaduse uurimisvaldkonda, teisalt pakuvad huvi kartograafidele, kelle ülesanne on kohanimed kaardile panna. Värskas vald asub Setomaal, mis on huvitav piirkond selle vene-eesti segaasustuse tõttu. Setomaal on kõrvuti elanud mitu rahvust, mis on kaasa toonud nii keelelise kui kultuurilise segunemise.

Käesolevas töös soovitakse ühendada autori eesti keele ja geograafiateadmised ning anda ülevaade kohanimeuurimisest, -kogumisest ja -korraldusest ning uurida nende ruumilist mõju. Bakalaureusetöö eesmärk on uurida kohanime varieerumist Värskas valla näitel ja leida selle põhjused. Samuti uuritakse, kas ja kuidas mõjutab kohanimed nende asukoht. Varem on kohanime muutumisest kirjutanud Gettel Sink (2013) oma bakalaureusetöös „Valjala kihelkonna asustus ja kohanimed ajalooliste kaartide põhjal“, kuid seda geograafi vaatepunktist. Käesolev töö on kirjutatud lingvistilisest vaatepunktist, kuid arvestades kartograafidega, kellele võiks tööst kasu olla.

Kartograafidel on oma igapäevatoos sage kokkupuude kohanimedega. Nende põhiinfoallikad uute kaartide koostamisel on varasemad kaardid. See kehtib ka kohanime kohta kaartidel. Kui aga kaartidel on vigased nimed, nagu juba Aleksander Tiitsmaa (1923b; 1926) välja tõi, võivad need teadmatuse tõttu kanduda edasi ka hiljem välja antavatele kaartidele. Käesolev töö annab ülevaate peamistest kohanimedest

uurimist ja korraldust käsitlevatest teostest, millest kartograafid võiksid lisaks kaartidele juhinduda.

Uurimuses on tuginetud kohanimekorraldust käsitlevatele artiklitele peamiselt ajakirjades Eesti Keel ning Keel ja Kirjandus. Oluline kirjandus on veel õpik „Eesti murded ja kohanimed“ (2009), „Nimekorralduse analüüs“ (Alender jt 2002) ning Marja Kallasmaa „Eesti kohanimeuurimisest“ (2002). Analüüs põhineb riikliku kohanimeregistri (KNR) ja Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaasi (KNAB) andmetel.

Töö koosneb neljast peatükist, millest kaks esimest on teooriapeatükid. Esimeses peatükis antakse ülevaade kohanime senisest uurimisest ja kogumisest Eestis ja Setomaal. Teises peatükis käsitletakse Eesti kohanimekorraldust 20. sajandil ning tuuakse välja olulisemad kohanimekorraldust puudutavad õigusaktid. Kolmandas peatükis tuuakse välja ülevaade uurimisalast ja kasutatavatest allikatest ning kirjeldatakse uurimismetoodikat. Neljandas peatükis on toodud analüüsi tulemused. Analüüsitud on kohanime esinemissagedust, paiknemistihedust, allikate ja kohanime suhet ning vene- ja eestikeelsete kohanime suhet.

1. Kohanimede uurimisest ja kogumisest

Kohanimede uurimine jaguneb diakrooniliseks ehk ajalooliseks ja sünkrooniliseks ehk teatud aja nimede uurimiseks. Diakrooniline kohanimeuurimine tegeleb kohanimede etümoloogia ehk päritolu väljaselgitamise ja muutumisega. Sünkrooniline nimeuurimine otsib nimevahelisi seoseid ja seda, mis on kohanimistus tavapärane. Sünkrooniline uurimine keskendub nimede tüpologiseerimisele, nimekooslustele, nimede struktuuri, tuletusliidete jms uurimisele. (Pajusalu jt 2009: 233–234)

Kohanimed pärinevad kas suulistest või kirjalikest allikatest. Suuline allikas on rahvasuu ehk kohanimed on küsitud kohalike käest. Suulisest kasutusest kogutud nimed on koondatud kartoteekidesse (EKI kohanimekartoteek) ja teistesse kohanimetogudesse (Uppsala kohanimetearhiiv). Kirjalikud allikad on allikapublikatsioonid, nimestikud, atlased ja kaardid. Praegusaja põhjalikemad allikad Eestis on Eesti põhikaart ja EKI kohanimeandmebaas. (*Ibid.*: 238–241).

1.1. Varasemad uurimused

Kohanimede uurimisest on ülevaatlilikult kirjutanud Marja Kallasmaa (2002). Kallasmaa (2002: 1–4) toob välja mõned uurijad 19. sajandist, kuid nendib, et kohanimeuurimine sai suurema hoo sisse alles 20. sajandil. 1918.–1940. aastani kogusid Akadeemilise Emakeele Seltsi stipendiaadid kohanimed, mis said eesti keele insituudi murdearhiivi kohanimetogude aluseks. Kogu eesti keeleala kohta käivad teosed on Lauri Kettuneni 1955. aastal ilmunud “Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen”, Eesti ajalooarhiivi 1981. a “Eesti ala mõisate nimestik” ja Gea Troska 1995. a “Talunimed läbi aegade”.

Kõige põhjalikumad kohanimeuurimused on keskendunud Eesti üksikutele piirkondadele. Näiteks on ilmunud Kallasmaa (1996; 2000; 2010) uurimused Saaremaa ja Hiiumaa kohanimedest. Valdek Pall (1969; 1977) on kirjutanud Põhja-Tartumaa ning Evar Saar (2008) Võrumaa kohanimedest.

1.2. Setomaa kohanimed

Setomaa kohanimesid on üsna põhjalikult kogutud ning uuritud. Esimeste uurijate hulgas olid Friedrich Reinhold Kreutzwald, Mihkel Veske ning Oskar Kallas, tähelepanu väärivad veel Jüri Truusmann, Jakob Hurt ja Jaak Simm (Kiristaja 2013: 5). Hiljem on nimesid välitöödel kogunud Evar Saar (2008: 13), kui ta eeskätt Võrumaa ajaloolise maakonna kohanimesid kogus. Arvis Kiristaja (2013: 5–6) on koondanud kohanimed kaartidelt, nimeloenditest, kirikuraamatutest, kohanimekartoteegist ja kohanimede andmebaasidest väljaandesse „Setomaa kohanimed“.

Jaak Simm (1970, 1971, 1974) on uurinud eelkõige Setomaa kohanimede etümoloogiat. Ta leiab, et algselt vene algupärased nimed on aja jooksul eesti häälikusüsteemiga kohanenud. Nii on vene *z*, *õ*, *ð* muutunud eesti *k*, *p*, *t*-ks, nimed on lühenenud (*Котельниково* > *Kotelnika*) ja sõnalõpu *-o*-st on saanud eestipärastes nimedes *a* (Simm 1970: 174). Artiklis „Slaavi geograafilisi termineid Setumaa kohanimedena“ (Simm 1971) toob ta välja mõned kohanimed ning selgitab nende vene päritolu ja tähendust. Näiteks *Lobotka* pärineb sõnast *Слобо́дка*, mis on tähendanud vanade inimeste küla, hiljem suurt küla (*Ibid.*: 170). Lisaks on Simm (1974: 252–253) toonud välja kaheksa puhtsetu küla nime tõlkelise päritolu, teiste hulgas *Jänese* ja *Mustoja*.

Mariko Faster jagab Setomaa kohanimed artiklis „Nulgast mäeni. Ülevaade Setomaa nimevarast“ (2013) asustusnimedeks ning loodus- ja viljelusnimedeks. Esimesed liigitab ta omakorda nulkadeks, külanimedeks ja talunimedeks. Nulgad ehk kolgad on seto küladest koosnevad piirkonnad Setomaal ning neid on kokku 12. Enne 20. sajandit pole külade nulka kuuluvust kirjalikult fikseeritud, mistõttu võivad liigitused allikati erineda.

Näiteks on kohanimekogus kirjas *Rannakolk*, mis pole aga ametlikult tunnustatud. (Faster 2013: 201–202)

Külanimesid iseloomustab nimekujude suur varieeruvus, mis võib olla tingitud mitmekeelsest ühiskonnast ja küllaltki hilisest kirjatraditsioonist, samuti on palju mitmuslikke külanimesid. Talunimedel on kolm nimekihti: vana loomulik süsteem, kus talunimeks sai peremehe või perenaise nimi (nt *Andre talo*, *Ermo-Tepo talo*, *Nasta talo*), 1920ndatel meelevaldselt määratud nimed (nt *Aasa*, *Kase*, *Kopli*) ja tänapäevane ametlik süsteem, kus on märgata setokeelsust (nt *Hõpõkuusõ*, *Vabarnaoru*, *Illo*). (*Ibid.*: 202–210)

1.3. Nimede struktuur ja liigitamine

Struktuuri järgi jaguneb kohanimi unikaalosaks ja üldosaks ehk liigisõnaks. Unikaalosa koosneb tavaliselt nimetuumast, kuid sellele võib lisanduda ka hargtäiend. Hargtäiendit kasutatakse eristamiseks juhul, kui esineb mitu samasugust kohanime, nt *Vana-Kuuste* ja *Vastse-Kuuste*. Liigisõna näitab koha liiki, nt *Tartu linn*, *Emajõgi*. (Pajusalu jt 2009: 263)

Peeter Päll (2005: 98–111) jaotab oma doktoritöös võõrnimed päritolu ja struktuuri sarnasuse põhjal neljaks: omanimed, tõlkenimed, mugandnimed ja kaudkeelsed nimed. Omanimed on eesti omasõnade ja nimede struktuuri ja tunnustega (nt *Läti*, *Soome*). Tõlkenimede puhul on uue nime aluseks olnud nimi ehk ennisvorm tõlgitud ja kohandatud vastava keele reeglite järgi (nt *Vahemeri*; ingl *Mediterranean Sea*). Mugandnimed saadakse lähtekeelse nime transkriptsioonilisel ehk kirjapildilisel mugandamisel või struktuurilisel mugandamisel ehk eestipärastamisel (nt vn *Азербайджан* > *Aserbaidžaan*). Kaudkeelsed nimed on võõrkeelsed nimed, mis on kasutusel vahekeele kaudu saadud kujul (nt sks *Belgrad*; serbia *Beograd*).

2. Kohanimede korraldus

Nimekorraldus on keelekorralduse osa, mis erineb juriidiliste aspektide tähtsuse, nimekirjutuse põhimõtete ja rahvusvahelise koostöö poolest. Nimekorraldus tegeleb nii isiku-, koha- kui ärinimedega. (Alender jt 2002: 4) Kohanimekorraldus keskendub tänapäeval „üksikutele kohanimeobjekti liikidele, mis teistest enam vajaksid keelelist korrastamist“ (*Ibid.*: 35). Nendeks on kinnistu-, loodusesemete, asula- ja peatusenimed (*Ibid.*: 35–36).

Kohanimekorralduse alguseks on Peeter Päll (Alender jt 2002: 23) pidanud 1860.–70. aastaid. Siis tutvustas Jakob Hurt (1864) rahvale uue kirjaviisi põhimõtteid ning sõnastas seaduse: "Kirjuta võimalikult nõnda, kuidas sa räägid" (Hurt 1864: 5). Lisaks uue kirjaviisi põhiortograafiale kirjutas ta ka nimedest. Nimede „kirjutamine ja väljaütlemine“ peavad omavahel kooskõlas olema, nt *Tartu lin*, *Järva maakond*, *Emajõgi*, *Munamägi* (*Ibid.*: 14).

2.1. Kohanimekorraldus 20. sajandil

Aleksander Tiitsmaa (1923a: 111) on Hurda-sarnaselt kohanimede kirjutamise kohta öelnud: "Kirjuta kohanimi nii nagu kohalik rahvas nime hääldab". Probleem tekib siis, kui kohanimedel on mitu kuju. Tiitsmaa pakub välja kolm kohanimerühma, mille alusel kohanimesid kirjutada. Esimesse kuuluvad linnad, maakonnad, suuremad alevid, järved, saared. Teises rühmas on kihelkonnad ning vallad; kolmandas mõisad, külad, talud, metsad, mäed, orud, jõed, väiksemad saared, järved jt. (Tiitsmaa 1923a: 112–113)

Just kolmanda rühma kohta sõnab autor, et need "tuleks fikseerida just nii, nagu nad harilikult kohalikus murrakus esinevad" (*Ibid.*: 115). Kuna selliseid nimesid tuntakse vaid väikses piirkonnas, pole põhjust neid kirjakeelseks muuta. Nimed tuleks kirjutada

rahvapäraselt ning loobuda traditsioonilisest kirjaviisist, mis on sageli kirjaoskamatus tulemus. Seni on taludel olnud mitu nime, millest kohalikud kasutavad üht, kuid ametlikult on kirjas teine. Samas tunneb kohalikest ametlikke nimesid vaid väike ringkond. (*Ibid.*)

Tiitsmaa (1923b; 1926) on kommenteerinud ka Eesti kaarte, iseäranis laidab ta Sõjaväe Topograafia osakonna väljaantavaid kaarte ning toob välja hulganisti vigaseid kohanimesid, teiste hulgas Setumaalt. Nii on Sõjaväe Kartograafia Jaoskonna 1921. a viieverstasel Eestimaa kaardil kirjas *Abinitsa*, kui peaks olema *Obinitsa*, samuti on *Mikitamäe* asemel kirjutatud *Nikitina Gora* (Tiitsmaa 1926: 47).

1923. aastal ilmus „Üleriikline asumite nimestik“, milles on toodud esmalt valdade nimekiri ning iga valla juurde lisatud ka kohaliku politsei, kohtu-uurija, rahukohtuniku, arsti, loomaarsti ja apteegi asukoha nimetus. Teises osas on koondatud asumite ehk linnade, alevite, külade, asunduste ja talude nimetused, millele lisanduvad näiteks kaugused vallamajast ja raudteejaamast. (Üleriikline... 1923: 8) Posti Peavalitsuse „Üleriikline asumite nimestik“ oli kuni 1940. aastani ainus peaaegu täielik Eesti asulanimede loend (Alender jt 2002: 24).

Akadeemilise Emakeele Seltsi juhatus esitas 1926. aastal ajakirjas Eesti Keel juhise vene sugunimede transkribeerimise kohta, mida sai hõlpsasti rakendada ka kohanimede puhul (Vene sugunimede... 1926). Tabelis 1 on toodud sealsed transkriptsioonireeglid.

1928. a saatis Posti Peavalitsus üle 10 000 kohanimega "Üleriiklise asumite nimestiku" Emakeele Seltsile läbivaatamiseks ja parandamiseks. Nimestiku ülesandeks oli muuhulgas vähem tuntud kohanimede kasutust ühtlustada. Selle parandamiseks moodustati kolmeliikmeline komisjon, mille koosseisus olid J. V. Veski, A. Kask ning A. Tammekann. Setumaa kohanimesid fikseerisid 1934. aastal moodustatud komisjoni liikmed J. V. Veski, A. Kask ja J. Mägiste. (Kask 1974: 60, 65)

Tabel 1. Vene sugunimede transkribeerimisreeglid Akadeemilise Emakeele Seltsi juhiste järgi.

Eesti täht	Vene täht	Eesti	Vene	Eesti	Vene	Eesti	Vene
a	а	i	и, и, й	r	р	õ	ы
b	б	ii ⁴ , i ⁵	й	s ¹ , ss ³	с	ts	ц
d	д	k	к	š	ш	tš	ч
e	э	l	л	z	з	štš	щ
e ¹ , je ²	е, ѣ	m	м	ž	ж	ju	ю
f	ф, ѳ	n	н	t	т	ja	я
g	г	o	о	u	у	j ⁶ , o ⁷	ь
h ¹ , hh ³	х	p	п	v	в	o ⁷	ъ

¹ harilikult, ² sõna algul ja vokaali järel, ³ vokaalide vahel, ⁴ sõna sees, ⁵ sõna lõpul, ⁶ vokaali ees, ⁷ null

Elmar Trinkman võttis 1932. aastal kokku Akadeemilise Emakeele Seltsi juhatuse seisukohad kohanimekirjutamise kohta:

„1. *-pea* ja *-pää* -liitelistes kohanimeses tarvitada eP alal *-pea*, eL alal *-pää*, e. saarte alal *-pe*.

2. *-maa* ja *-ma* -liiteliste kohanime puhul:

- Ühesilbilisele esiosale liitudes tarvitada *-ma* (näit. *Jäätma, Ertisma, Põldma* jt.).
- Kahesilbilisele esiosale liitudes, sel korral, kui esiosa on ülipikaväeteline, tarvitada samuti *-ma* (*Atsama, Kotsama, Oidrema* jt.), peale traditsioonipäraste *Tõstamaa, Põltsamaa, Paadremaa*.
- Kui esiosa on mitte-ülipikaväeteline, siis tarvitada jällegi *-ma* (*Kodasema, Liivakuma, Nadalama* jt.).

3. Setumaa vene kohanimeses sõnalõpulist *ы*-d asendada *õ*-ga, välja arvatud *Tessevitsa*, mis juba ametliku nimena on maksev.

4. Liitsõnalisi kohanimesid kirjutada nii kui vastavaid üldnimelisi liitsõnu, seejuures aga silmas pidada ka traditsiooni ja kohapealset hääldamist." (Trinkman 1932: 94)

1934. aastal kirjutas Elmar Elisto (varasemalt Trinkman) ajakirjas Eesti Keel Setumaa kohanime fikseerimise keerukusest ning vajalikkusest. Piirimaade Seltsi Petseri osakonna ning Akadeemilise Emakeele Seltsi (AES) parandusettepanekud ei langenud tingimata kokku. Eesti Kirjanduse Seltsi (EKS) Kodu-uurimistoimkonnal oli aga vaja teada kohanime õiget kuju, et koostada Setumaa rahvaste levimise kaarti. (Elisto 1934: 153–154). AESi kaaskirjas seisab: "[...] raske on ilma kohapealse uurimiseta kaudsete allikate najal kohanime õiget kuju täpselt fikseerida" (Elisto 1934: 153).

Rein Kull tõstatas 1958. aastal kohanime ortograafia küsimusi. Näiteks *maa-* ja *ma-lõpuliste* kohanime puhul soovitatakse võrreldes 1926. a *Hellamaa* ja *Pärsamaaga* lühemat kuju (Kull 1958: 556–557). Valdek Pall (1971: 138) on vaadelnud *maa-* ja *ma-lõpuliste* kohanime ENes toodud kirjakuju ning leidnud, et need erinevad sageli normidest. Järgsilbi *o* peaks Kulli (1958: 560–561) arvates säilima pigem lõunaeesti nimedes. Samuti on olnud küsimuseks, kas kirjutada *-ssaare* või *-saare* ning milliste nimede puhul kasutada liht- ja milliste puhul liitsõnaortograafiat (*Ibid*: 558–559).

Kull (1958: 562) on leidnud, nagu ka Tiitsmaa varem (1923a), et murdejooni peaks arvestama eelkõige väiksemate kohtade ja kohaliku tähtsusega kohanime puhul, suuremate kohtade puhul võiks aga kasutada laiemalt levinud nime. „Tuntumate nimede osas saab murdepärasusi kergemini edasi anda neil puhkudel, kus kohanime tähendussisu pole selge (*Misso, Tsooru*)“ (*Ibid*.).

Pall (1976: 455, 459) jätkas seda joont ning tõi välja nimekuju fikseerimiseks vajaliku: 1) nime kohalik murdeline kuju; 2) kirjakeele ühtsuse nõue; 3) nimetarvituse traditsioon; 4) nime struktuur; 5) etümoloogia. Ta leidis ka, et Võru murdes tuleks *u-lõpuline* kirjakuju säilitada vaid piisavalt pika traditsiooni puhul, vastasel korral tuleks aga parandada nimekuju *o-lõpuliseks*.

Palli (*Ibid*: 454, 458) arvates oli kirjakeele varieerumine põhjustatud poolleiolevast normimisest ja normimisel üksiknimedele keskendumisest. Ta esitas seisukoha, et kuna

täiesti uusi norminguid oli selleks ajaks juba üsna vähe, peaksid need sobima olemasoleva keeleajaloolist lähenemist kasutava süsteemiga. Samas on Pall öelnud: "Nüüd on juba hilja hakata ajaloolistest dokumentidest käibele tulnud nimekujusid kooskõlla viima võimaliku häälikuseadusliku variandiga (*Varbola – Varbla*)" (*Ibid.*: 456).

Murdelise häälduse ja kirjakeelse nimekuju puhul eelistas Pall (*Ibid.*: 460–461) murdelist kuju, eriti kui osa külanimesid oli ka murdeliselt üles kirjutatud (nt *Veski – Veske*). Setumaa kohanimi *Kotelnika* on ENEs kirjutatud *Kotelniki*, mis ei lähe kohaliku hääldusega kokku. Ka sellisel puhul soosis Pall kirjakeele kuju vastavusse viimist kohaliku kasutusega.

2.2. Seadused ja määrused

Järgnevalt on esitatud peamised kohanimekorraldust käsitlevad seadused ja määrused 20. sajandist. Silmas peab pidama, et paljud ettepanekud 1939. ja 1940. aastast ei jõudnudki kaartidele (Kivistaja 2013: 7).

1938–39 – Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus (RT 1938, 42, 397). 1930. aastatel sai hoogu nimede eestistamine, mis päädis „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadusega“ (Alender jt 2002: 24). Seaduse seletuskirjas on Oskar Angelus (1939: 16) toonud välja seaduse eesmärgi, milleks oli korraldada haldusüksustele, küladele, alevikele ja muudele asulatele nimede andmise ja nende muutmise korda ning „vabaneda ka võõrapärastest kohanimedest ja võõrapärastest kinnisvaranimedest, kuna Eesti maakaart eriti mõnes piiriäärses osas jätab mulje, nagu oleks Eesti praegu veel mõne naaberriigi provints“.

Seaduse §1 järgi peavad „haldusüksused, külad, alevikud ning muud asulad [...] kandma eestipäraseid nimesid“ ning §2 järgi tuleb haldusüksuste, külade ja alevike võõrapärased nimed ära muuta (RT 1938, 42, 397). Eestipärased kohanimed on defineeritud „Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise määruses“. Vene algupäraga nimedest võisid alles

jääda sellised *na-* ja *va-lõp*ulised kohanimed, mis kõlasid eestipäraselt ning mille vene algupära polnud ilmne (nt *Pattina*, *Pitsina*, *Säpina*). Nimed, mille vene algupära sai tuvastada (nt *Litvina*, *Samarina*), määrati muutmisele. (Angelus 1939: 20, 23)

1977 – Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus Eesti NSV alevike ja külade nimekirja kinnitamise kohta. Põlva rajooni Värskas külanõukogu kohta kinnitati järgmine nimekiri: Koidula küla, Kolodavitsa küla, Korela küla, Kremessova küla, Lutepää küla, Matsuri küla, Määsovitsa küla, Nedsaja küla, Pattina küla, Perdaku küla, Podmotsa küla, Rääptsova küla, Saabolda küla, Saatse küla, Sesniki küla, Tonja küla, Treski küla, Ulitina küla, Vaartsi küla, Velna küla, Verhulitsa küla, Värskas alevik, Õrsava küla. (ENSV Teataja 1977, 11, 127)

1996 – Kohanimeseadus (RT I 1997, 1, 2 jj). Seaduse ülesanne on sätestada „Eesti kohanimed ametliku korraldamise ja kasutamise alused“ (§1). Kohanimeseadus oli rahvusvaheliselt esimene kõiki kohanimekorralduse põhisätteid koondav õigusakt ning oluline kohanimed keeleliste nõuete fikseerimise poolest (Alender jt 2002: 29).

3. Andmed ja metoodika

3.1. Ülevaade uurimisalast ja kasutatavatest allikatest

3.1.1. Värskas vald

Värskas vald asub Põlva maakonna kaguosas ning piirneb Mikitamäe ja Orava valla ning Venemaaga (vt joonis 1). Vallas on 34 küla ja Värskas alevik (Värskas 2015).

Joonis 1. Värskas vald ning selle asend Eestis.

Praeguse Värskaa valla piirkond on kuulunud mitmetesse haldusüksustesse. Setomaa on ajalooliselt kuulunud Pihkva feodaalvabariigi ning alates 1510. aastast Pihkva kubermangu koosseisu (Reissar 1996: 40–41). Setumaal moodustati vallad esimest korda vene tsaari Paul I 1797. aasta ukaasi alusel. Tekkisid Slobodka, Petseri ja Irboska vald, millest esimene hõlmas Mikitamäe ja Värskaa, teine Petseri, Meremäe ja Saatse ning kolmas Irboska, Senno, Vilo ja Pankjavitsa ümbruskonda. (*Ibid.*: 53)

1920.–1954. aastani on Värskaa valla hulka kuuluvad külad olnud Järvesuu ja Saatse (Satseri) valla osad (Reissar 1996: 102, 238; Setumaa 1928: 224, 277). Tartu rahulepinguga sai Setomaast Eesti osa. 1920. aastal moodustati Setumaast Petseri maakond, mis jaotati Irboska, Petseri, Lobodka ja Laura vallarühmaks. Lobodka vallarühma kuulusid Mikitamäe, Järvesuu ja Kulje vald, Petseri vallarühma Petseri, Satseri ja Obinitša vald. 1939. aastal nimetati Satseri vald Saatse vallaks ning selle keskuseks sai Saatse ehk Satserinna. Järvesuu valla keskus oli Värskaa. (Reissar 1996: 98–102)

1945. aastal, Nõukogude okupatsiooni ajal, muudeti Eesti piiri, mille tagajärjel jagati Petserimaa Eesti ning Venemaa vahel kaheks. 1949. a liideti omavahel Saatse ja Järvesuu vald. Värskaa vald sai alguse 1954. a, kui Matsuri, Järvesuu ja Verhulitsa külanõukogud ühendati Värskaa külanõukoguks, millele liideti 1960. a Satserinna külanõukogu. 1992. a sai Värskaa külanõukogu valla õigused ning see nimetati ümber Värskaa vallaks. (*Ibid.*: 222, 237–238)

3.1.2. Allikad

Andmed, millest käesoleva töö analüüsil lähtutakse, on pärit riiklikust kohanimeregistrist (KNR) ja Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaasist (KNAB). Andmed on alla laetud 2015. aasta 4. jaanuari seisuga. KNR-is ja KNAB-is on koondatud eri allikate kohanimed, millest enamik on seotud Maa-ameti kaardiserveriga (Maa-ameti... 2015). KNR-i andmed on pärit Eesti põhikaardilt, KNAB-i allikad ja

nende koodid on välja toodud töö lisa (vt lisa 1). Arvis Kiristaja (2013) bibliograafiast on palju kasu olnud KNAB-i allikate tuvastamisel. Osa allikaid on tuvastatud ka kogumiku „Setomaa 2. Vanem ajalugu muinasajast kuni 1920. aastani“ (Setomaa 2009) ning e-kataloogi ESTER (ESTER 2015) abil. Ülejäänud allikate koodide kohta küsiti töö juhendaja käest ja vaadati järele KNAB-i allikate päringusüsteemist, mis asub allikate lehekülje päises (Allikad 2015).

Kiristaja (*Ibid.*) andmed on esitatud loendina ning nende juurest puuduvad koordinaadid, mis raskendab andmete kaardile kandmist. Osa tema andmetest pärineb kaartidelt ning kohanimekartoteegist, kus on sageli kohanimesedelil ka koordinaadid, ent arvestades bakalaureusetöö mahtu oleks kõigi koordinaatide leidmine osutunud liiga suureks tööks. Seetõttu on käesoleva töö autor analüüsist välja jättnud need andmed, mis KNR-i ja KNAB-i andmetega ei kattu.

3.2. Geoinformaatilise kohanimeandmebaasi koostamine

3.2.1. Uurimisala kohanime andmebaasi koostamine

Analüüsi aluseks olev kohanime andmebaas on koostatud tarkvaraga MS Excel. Andmebaasi koostamiseks on ühendatud Värskas valla kohta käivad KNAB-i ja KNR-i andmed. KNAB-ist on pärit 743 kohanime, KNR-ist 391 nime. Kõrvale on jäetud tänavanimed, mis on alles hiljutine nähtus ega kajasta hästi kohanime muutumist, ning nulgad (vt ptk 1.2), mis hõlmavad suuremat maa-ala. Lõplikus analüüsis on kokku 1484 nimekirjet.

Nimekirjena käsitletakse ühe geograafilise punkti eri allikatest pärit sama- või erikujulist nimekuju. KNAB-is on nimekujude järel allikad esitatud loendina, ent käesoleva töö analüüsi tarvis on allikad eraldatud. Seetõttu nimekujud andmebaasis korduvad ning on arvatud eri nimekirjeteks. Eri kirjed on ka ühe objekti eri koordinaatidega punktid, nt jõed ja sood, mis hõlmavad suuremat territooriumi. Lisaks

on eri nimekirjeteks loetud sellised kohanimed, mille koordinaadid pole KNAB-is ja KNR-is identsed (täpsemalt vt ptk 3.2.2).

Iga nimekirje kohta on andmetabelis järgmised seda iseloomustavad omadused ehk atribuudid:

- kohanime tuum;
- kohanime liigisõna;
- nimeobjekti liik KNAB-is või KNR-is;
- aasta, millal nimi on üles märgitud;
- allikas, kust nimi pärineb;
- allikas, kust on nimi saadud käesoleva töö jaoks (KNAB või KNR);
- geograafilised koordinaadid (KNAB-i nimedel);
- ristkoordinaadid.

3.2.2. Koordinaadid

Ruumianalüüside tegemiseks peavad kohanimed olema seotud kindla kohaga ehk ruumipunktiga. Selleks on vaja, et igal nimel oleks omaduste hulgas ka koordinaadid. Just sel põhjusel on käesolevas töös kohanimedele ruumiliseks analüüsimiseks kasutatud vaid neid nimesid, millel on KNAB-is või KNR-is olemas koordinaadid.

KNAB-is kasutatakse geograafilisi koordinaate, KNR-is ristkoordinaate. Käesolevas töös on ruumianalüüsis kasutatud Eesti riiklikule koordinaatsüsteemile vastavaid ristkoordinaate. KNAB-i geograafilised koordinaadid on ümber arvutatud ristkoordinaatideks. Selleks on kasutatud Maa-ameti geoportaali geodeesia kalkulaatorite teenust (Kalkulaator 2015).

Pärast koordinaatide teisendamist selgus, et ühe ja sama koha koordinaadid pole KNR-is ja KNAB-is identsed. Ruumianalüüsis on seega vastavaid kohti käsitletud eri punktidenä. Keelelises analüüsis on kohanimed omavahel loogilisse vastavusse viidud ning käsitletud neid ühe ja sama kohana (vt täpsemalt ptk 4.4).

Üheksal nimekirjel on koordinaadid KNAB-is puudu, seetõttu ei saa neid ka ristkoordinaatideks ümber arvutada. KNAB-is on seitsme nimekirje lähikonnaks märgitud Lobotka küla, kahel Väiko-Lobotka. Suure tõenäosusega asuvad kõik nimetatud kirjed praeguse Lobotka kandis. Koordinaatide puudumise tõttu on vastavad kirjed ruumilisest analüüsist välja jäetud.

3.3. Analüüs

Kohanimede varieerumist ning nende omavahelisi suhteid uuriti keeleliselt, nimede ja allikate suhet statistiliselt ning nimede paiknemist ruumiliselt. Statistiliseks uurimiseks kasutati MSExceli töövahendeid. Ruumianalüüside tegemiseks kasutati ESRI tarkvara ArcGIS.

4. Tulemused

4.1. Andmebaasis esinevate kohanimedega sagedus

Andmebaasis on kokku 1484 kirjet, mis kuuluvad 509 nimeobjektile. Alljärgnevas tabelis on näha, et ühel nimeobjektile võib olla 1–22 nimekuju.

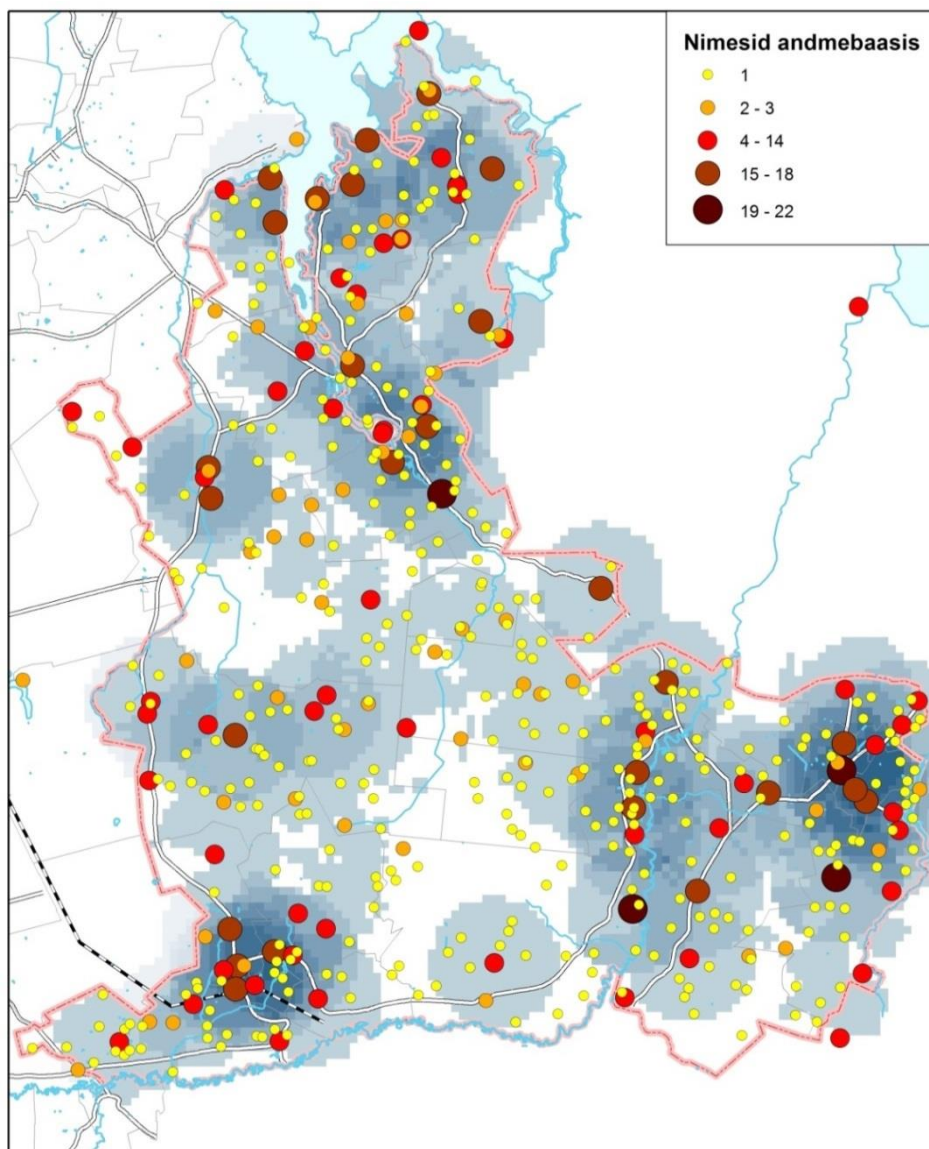
Nimekujud	Esinemissagedus	Nimekujud	Esinemissagedus
1	364	12	3
2	34	13	8
3	24	14	4
4	9	15	8
5	9	16	7
6	6	17	10
7	5	18	2
8	7	19	1
9	3	20	1
10	0	21	1
11	2	22	1

25%-l nimeobjektidest on andmebaasis ainult üks nimekirje. Seega saab öelda, et neljandikul kohtadest on andmebaasis vaid üks nimekuju. Kahel protsendil objektidest on kas kaks või kolm nimekirjet. Teistest sagedamini esineb ka nimeobjekte, millel on kas 4, 5, 13, 15 või 17 kirjet. Kõige enam on ühel nimeobjektile nimekirjeid Saatsel, Verhulitsal ja Rääptsoval. Kuna kõige sagedamini esinevad nimekirjed andmebaasis on külanimed, siis võib öelda, et enim on kogutud andmeid asustusnimede kohta.

4.2. Kohanimedega paiknemistihedus

Joonisel 2 on esitatud andmebaasi nimekirjete paiknemistihedus Värskas vallas. Jooniselt võib näha, millistesse piirkondadesse on koondunud punktid, millel on kõige enam nimekirjeid. Kõige enam on kohanimesid üles märgitud Saatse ja Vedernika ümbrusest

ning Piusa jõe vasakult kaldalt, neljas piirkond joonistub välja Värskla lahe kallastel ning Värskla aleviku ümbruses. Kohanimede paiknemistihedus näitab, et rohkem on nimesid kogutud ja üles märgitud keskuste ja veeteede lähedalt. Näiteks on Saatse olnud vallakeskus (vt ptk 3.1.1) ning Piusa jõgi on tõenäoliselt olnud oluline kauba- ja liikumistee.

Joonis 2. Nimekirjete paiknemistihedus Värskla vallas.

4.3. Allikate ja kohanimede suhe

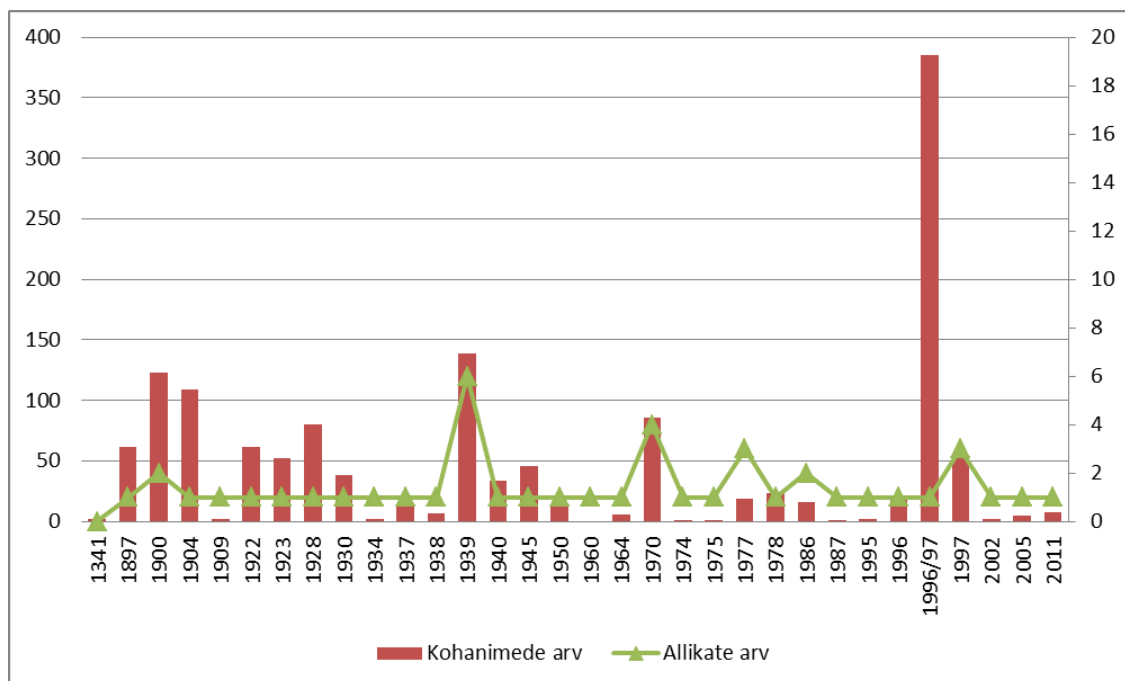
Andmed KNAB-is ja KNR-is on kogutud 42 allikast, millest kaheksa on kaardid (sh üks atlas), üheksa ametlikud nimestikud, ülejäänud aga nimeloendid ja üksikautorite kogud (vt lisa 1). KNAB-i allikate tuvastamisel leidsin ühe vea, nimelt oli ühe kohanime allikas märgitud koodiga *1970nm*, kui oleks pidanud olema *EE1970n*.

Järgnevalt on esitatud allikate ja nendes esinevate kohanimede suhe aasta kaupa (vt joonis 3). See näitab, kui palju sõltub ühel aastal kogutud kohanimede arv sellest, mitmest allikast nimed pärinevad. Analüüsist välja on jäänud 68 kohanime, millel puudus KNAB-is allikas, mistõttu ei saanud tuvastada nende kogumise aastat.

Jooniselt 3 võib lugeda, et 19. sajandi lõpust 20. sajandi esimese kolmandikuni on allikaid võrreldes kohanimedega vähe, s.t korraga on kogutud palju kohanimesid. 1939. ja 1970. aastal joonistub selgelt välja rohkete allikate seos paljude kohanimekirjetega: kohanimesid on küll palju, kuid need pärinevad mitmest allikast. Alates 1974. aastast on kohanimede ja allikate seos enam-vähem üksühene. Seda võib seletada nimekorralduse taandumisega, kuivõrd selleks ajaks olid kohanimekujud suuresti fikseeritud (vt ptk 2.1).

Erandina tõuseb esile 1996–1997. a allikate ja kohanimekirjete suhe, kus üks allikas on andmebaasi andnud ligi 400 nime. Need nimed pärinevad kohanimeregistrist ja on pärit põhikaardilt. Analüüs näitab, et kuigi mõnel juhul viitab kohanimede rohkus ka allikate rohkusele, siis alati ei pruugi see paika pidada.

Huvitav on veel märkida, et 1341. aasta kohta pole ühtegi allikat, samas pole 1960. aastal ühtegi kohanime. Selline olukord on tingitud kaudviitamisest, kus 1341. a kohanimed on saadud A. Ambuse 1960. a artiklist „Lõuna-eesti kohanimesid Pihkva kroonikais“ (vt lisa 1). Tegu on Piusa jõe kahe punktiga.

Joonis 3. Kohanimekirjete ja allikate suhe aasta kaupa.

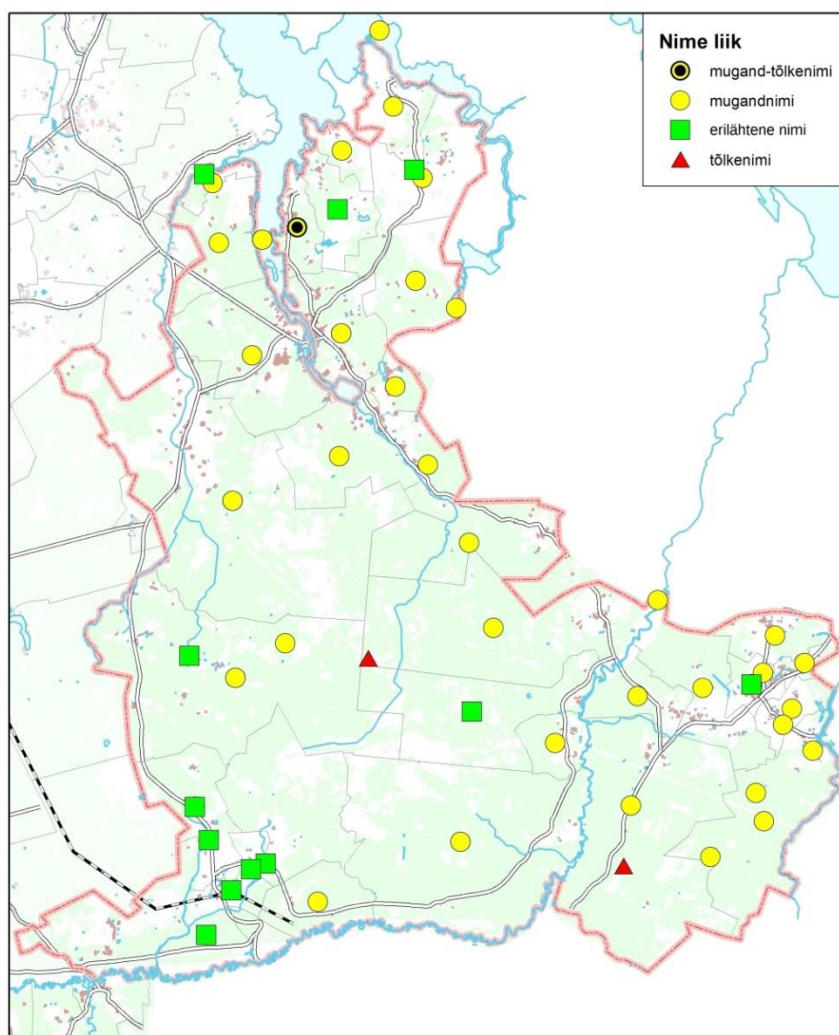
4.4. Vene- ja eestikeelsete kohanime suhe

Järgnevas analüüsis vaadeldakse, millised on venekeelsete kohanime vasted eesti keeles ning kuidas vastavaid eestikeelseid nimesid liigitatakse. Analüüsis on kasutatud 58 venekeelset nime nende eestikeelsete vastetega. Vaid unikaalosana esitatud nimede liigisõna on *küla*, teiste nimede puhul on liigisõna välja toodud (vt lisa 2). Venekeelsete kohanime aluseks on Jüri Truusmanni 1987. a, 1900. a kolmeverstane topograafilise kaardi ja Jakob Hurda 1904. a andmed (vt lisa 1 ja 2). Neid on võrreldud 1970. aasta kogumikuga „Eesti NSV külanõukogude ja asumite rahvastik 1959. a ja 1970. a rahvaloenduse andmeil“ ja Eesti põhikaardil olevate nimedega. Üks nimi (*Karisilla oja*) on pärit ka „Eesti NSV jõgede, ojade ja kraavide ametlikust nimestikust“.

Kohanimed jagunevad erilähtesteks, mugand- ja tõlkenimedeks (vt ptk 1.3 ja 4.4.1). Kõige rohkem esineb mugandnimesid, neid on 42 (nt *Lobotka*, *Perdaku*). Erilähteseid

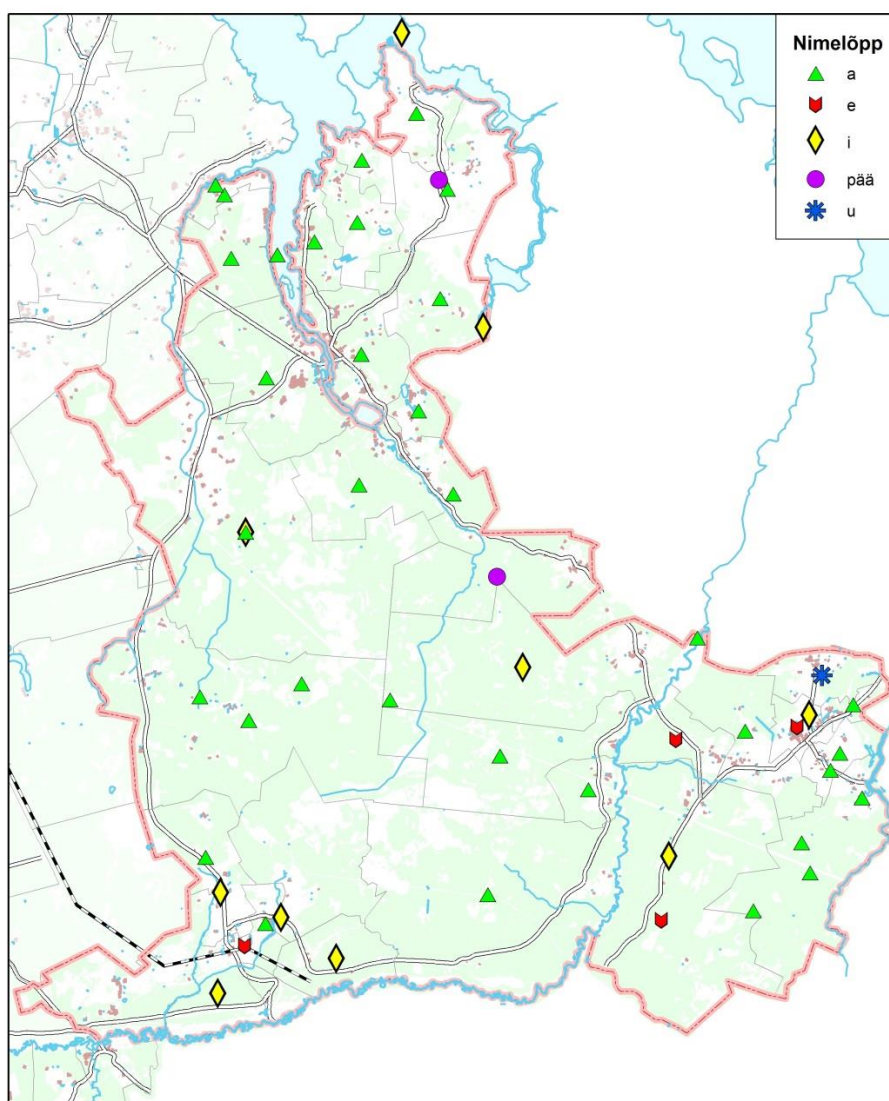
nimesid on 13 (nt *Kremessova – Забыбочье*) ning tõlkenimesid kaks. Üks nimi (*Väike-Rõsna – Малое Тростно*) on osalt mugand- ja osalt tõlkenimi.

Joonisel 4 on näha eestikeelsete nimede ruumiline paiknemine. Erilähtesed nimed on levinud rohkem Värskas vallas Eesti-poolsemas osas Orava valla piiri ääres. Mugandnimed on levinud üle kogu valla, kuid rohkem on koondunud neid ida poole Vene piiri äärde. Tõlkenimede levimise seaduspära on kahe nime põhjal keeruline leida, ent selle valimi põhjal on need levinud põhja-lõuna joont mööda pigem valla keskosas.

Joonis 4. Kohanimede paiknemine nime liigi alusel.

Joonis 5 kujutab nimede paiknemist eestikeelsete nimelõppude järgi, s. t kas nime lõpus on *-a*, *-e*, *-i*, *-u* või *-pää*. *a*-lõpulised nimed on levinud ühtlaselt kogu vallas. Neid on ka kõige rohkem. *e*-lõpulised kohanimed on levinud valla lõunaosas, *i*-lõpulised on koondunud pigem vallapiirile. Hästi eristub grupp *i*-lõpulisi nimesid valla edelanurgas. *pää*-lõpulisi nimesid on vaid kaks, need jäävad valla idaossa, niisamuti erandina üks *u*-lõpuline kohanimi (*Perdaku*).

Joonis 5. Kohanimede paiknemine nimelõpu alusel.

4.4.1. Erilähtesed nimed

Erilähteste nimede puhul on eesti- ja venekeelne nimi eri tüvedest (Pajusalu jt 2002: 257). Nii on näiteks eesti keeles *Korela*, kuid vene keeles (*Большое/Малое*) *Савино* (Simm 1974: 251). Vene keeles tähendab *глухое* 'kurti' või 'vaikset', mis pole kuidagi seotud *Saarõpääga* (vrd *Saarõpää järv* vs *Глухое озеро*). *Matsuri* ja *Бѣлохвостово* on erilähtesed nimed, kuna *Бѣлохвостово* võib tõlkida kui 'valgesaba', mis välistab nime tõlkelisuse. Samuti pole siin tegemist mugandumisega, kuivõrd *Matsuri* ei sarnane nimetatud vene nimega. Samadel alustel on liigitatud ka teised erilähtesed nimed.

4.4.2. Mugandnimed vene nimelõppude järgi

10 mugandnime on algselt olnud *ovo-* või *evo-*lõpulised (vt tabel 2). Neist kolm on mugandunud *ova-*lõpuliseks (*Kostkova*, *Rääptsova*, *Võpolsova*), kolm *i-*lõpuliseks (*Kotelniki*, *Voropi*, *Sesniki*) ning kolm on lühenenud *a-*lõpuliseks (*Litvina*, *Nedsaja*, *Vorohka*). *Vorohka* puhul on huvitav, et vene *h* on teisenenud eesti *h*-ks (vn *Воронково*). Üks nimi (*Kundruse*) on muutunud *e-*lõpuliseks.

Viis nime on venekeelsetes allikates olnud *no-*lõpulised. Kõigis mugandustes on *no-*lõpp muutunud *na-*lõpuks. *Samarina* on muus osas jäänud samaks, *Pattina*, *Säpina* ja *Velna* puhul on toimunud ka sisekadu (vrd *Бата̀тино*, *Ща̀пи́хино*, *Неве́лино*), *Pitsina* ja *Velna* puhul algkadu (vrd *Спи́цыно*, *Неве́лино*).

*ka-*lõpulisi nimesid on viis. Neist *-ka* on säilinud vaid *Lobotkal*, teised nimed on muutunud *i-*, *a-* või *u-*lõpuliseks (vastavalt *Treski*, *Kolossova*, *Perdaku*). Ühe nime puhul on toimunud metatees ehk häälikud on vahetanud omavahel koha (*Sor'ahkna* < *Су́рянка*).

*e-*lõpulised nimed on *Мязови́ще*, *Заболо́тье*, *Зачере́нье* ja *Верхоу́стье*. Kolm nime on muganenud *a-*lõpulisteks (*Määsovitsa*, *Saabolda*, *Värska*), üks on jäänud *e-*lõpuliseks (*Saatse*).

Tabel 2. Mugandnimed eesti- ja venekeelsete nimede lõppude kaupa. Ülemises reas on vene nimelõpud, vasakus tulbas eesti nimelõpud.

	a	e	h	ka	ho	obo, ebo	ы	kons	om sn
a	Piusa Varsaoja Õrsava	Määsovitsa Saabolda Värska	Popovitsa S'okovitsa	Kolossova		Litvina Nedsaja Vorohka	Verhulitsa	Nedsaja Podmotsa	Värska
e		Saatse				Kundruse			
i				Treski		Kotelniki Sesniki Voropi			Kuuleski Treski Tsütski
ja			Tonja						
ka				Lobotka					
na				Sor'ahkna	Pattina Pitsina Samarina Säpina Velna				
ova						Kostkova Rääptsova Võpolsova			
pää								Lutepää	
u				Perdaku					

a-lõpulisid nimesid, mis on ka mugandudes säilitanud *a*, on kolm: *Пимжа* > *Piusa*; *Варза* > *Varsa(oja)*; *Ржаса* > *Õrsava*.

Kahe nime puhul on vene *u* muutunud *a*-ks: *Поновичи* > *Popovitsa*; *Жуковичи* > *S'okovitsa*. Sellesse gruppi kuulub ka *Tonja*, kus *u*-st on saadud *-ja*.

Üks nimi (*Verhulitsa*) on mugandunud *ы*-lõpulisest *a*-lõpuliseks.

Konsonantlõpulisid nimesid on samuti kolm, mis kõik on mугanenud erisuguseks: *Лутобижъ* > *Lutepää*; *Подмогилицъ* > *Podmotsa*. Praeguse *Nedsaja* aluseks on J. Hurdal olnud kaks nime, *Большой Нечаевъ Лугъ* ja *Малый Нечаевъ Лугъ*.

Omadussõnalised kohanimed on enamasti muutunud *i*-lõpulisteks (*Кулейская Рѣчка* > *Kuuleski oja*; *Чудской конецъ* > *Tsütski*; *Троснянскій Выс.* > *Treski*) Erandiks on *Värskä* (*Верхоустинскій погостъ* > *Värskä alevik*; *Верхоустинская Рѣка* > *Värskä laht*).

4.4.3. Mugandnimed eesti nimelõppude järgi

Suurem osa ehk 25 nime on *a*-lõpulised, nt *Kolossova*, *Määsovitsa*, *Õrsava* (vt tabel 2). *a*-lõpuliseks on loetud ka alapeatükis 4.4.2 eraldi välja toodud *ja*-, *ka*-, *na*- ning *ova*-lõpulised nimed. Kuuel nimel on *i*-lõpp, nt *Kotelniki*, *Tsütski*, *Sesniki*. Kaks nime, *Kundruse* ja *Saatse*, on *e*-lõpulised, lisaks on üks *u*-lõpuline nimi (*Perdaku*) ja erandlik *pää*-lõpuga *Lutepää*.

4.4.4. Tõlkenimed

Tõlkenimesid on kaks, nimelt *Jäneste* ja *Mustaoja*. Esimene on 1900. a kolmeverstase topograafilise kaardi järgi olnud *Зайцова*. Nagu ka teoorias on välja toodud, tõestas Jaak Simm (1974: 252) selle kohanime tõkelise päritolu. Ta leiab, et see pärineb perekonnanimest *Зайцов*. *Mustaoja* on Jakob Hurt 1904. a märkinud kui *Черный ручей*. Lisaks on üks kohanimi, mis on osalt tõkeline ning osalt mugandnimi. Tõlgitud on *Väike-Rõsna* hargtäiendiosa, kuna venekeelne nimi on *Малое Тростно*.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimistöö peamine eesmärk oli uurida kohanime varieerumist Värskas vallas ja leida selle põhjused. Uuriti ka seda, kuidas asukoht kohanimesid mõjutab. Lisaks anti teooriapeatükkides ülevaade Eesti kohanime uurimisest, kogumisest ja korraldamisest.

Kuna töö oli lingvistilise lähenemise, kuid kartograafilise suunitlusega, pandi käesolevas töös rohkem rõhku kohanimeuurimise, -kogumise ja -korralduse referatiivsele ülevaatele. Analüüs andis ülevaate kohanimeandmebaasis ja kohanimeregistris olevatest kohanimedest ning nende allikatest Värskas vallas näitel.

Analüüsimiseks koostati kohanimeandmebaasi ja kohanimeregistri andmetest ühtne andmebaas, milles oli kokku 1484 nimekirjet. Nimekirjena käsitleti ühe geograafilise punkti eri allikatest pärit sama- või erikujulist nimekuju. Ruumianalüüsides kasutati neid nimekirjeid, millel oli olemas koordinaat, ning teisendati koordinaadid ühtsesse ristkoordinaatide süsteemi. Kohanimede ja nende allikate suhet analüüsiti statistiliselt, kasutades kõiki kohanimekirjeid, millel oli allikas märgitud.

Keeleanalüüsis kasutati 58 venekeelset nime nende eestikeelsete vastetega. Nimed liigitati erilähtesteks, mugandnimedeks ja tõlkenimedeks. Erilähtesed nimed on sellised, kus eesti- ja venekeelne nimi eri tüvedest. Mugandnimed saadakse lähtekeelse nime kirja pildi mugandamisel või eestipärastamisel. Tõlkenimede puhul on uue nime aluseks olnud nimi tõlgitud ja kohandatud vastava keele reeglite järgi. Samade nimede kohta koostati ka ruumilist paiknemist kujutavad kaardid.

Analüüsi tulemusel selgus, et enim nimekirjeid on külanimedel (*Saatse, Verhulitsa, Rääptsova*). Seega võib öelda, et kõige rohkem on kogutud andmeid asustusnimede kohta. Kohanimede paiknemistihedus näitas, et rohkem on nimesid kogutud ja üles märgitud keskuste ja veeteede lähedalt. Paljude nimekirjetega punktid olid koondunud Saatse ja Vedernika ümbrusesse, Piusa jõe vasakkaldale ning Värskla lahe kallaste ja Värskla aleviku ümbrusse. Allikate seos kohanimedega oli valdavalt üksühene. Erandiks olid periood 19. sajandi lõpust 20. sajandi esimese kolmandikuni ning 1996–1997. aasta, mil ühe allika kohta on palju kohanimesisid.

Vene- ja eestikeelsete nimede suhte puhul selgus, et kõige rohkem on mugandnimesid (42), millest suurem osa on mugandunud *a*-lõpuliseks. Mugandnimed on levinud üle kogu valla, kuid rohkem on koondunud neid ida poole Vene piiri äärde. Erilähteseid nimesid oli võrreldes mugandnimedega kolm korda vähem (13). Tõlkenimesid oli vaid kaks (*Jäneste, Mustaoja*) ning erandina oli ka üks hübriid mugand- ja tõlkenimest (*Väike-Rõsna*).

Käesoleva töö autor õppis töö käigus tundma ja kasutama kohanimeandmebaasi eri võimalusi, mida tavakasutaja ei pruugi tähele panna. Soovitusena järgmistele uurijatele tasuks tähele panna KNAB-i allikate päringusüsteemi, mis asub allikate lehekülje päises.

Linguistic and spatial analysis of the Place Names Database and the Place Names Register by the example of Värskä parish. Summary

The study focuses on variation of toponyms in Värskä parish based on the data of the Place Names Database and the Place Names Register. Toponyms or place names mark places on the ground aka geographical objects. The aim of this study was to find the reasons for the variation, to analyse the influence of situation on toponyms, and also to give an overview of the history of studying, collecting and regulating place names in Estonia. The variation and relations of toponyms were analysed linguistically, the relation of toponyms and their sources were analysed statistically, and the data was also included in spacial analysis.

Settlement names, specifically village names had the most name records (*Saatse, Verhulitsa, Rääptsova*). The most names have been collected and written down from areas near village centres and waterways. The relation between toponyms and their sources was mainly one to one, with the exceptions of the period from the end of the 19th century to the first third of the 20th century and the years 1996 to 1997. Then there were a lot of toponyms for one source.

The linguistic analysis which investigated 58 Russian names and their Estonian equivalents revealed that the majority from Russian names to Estonian names were adaptations (42). Most of them had taken the end *a*. The adaptations are spread throughout the parish although there is a distinct concentration in the east by the Russian border. Names of different origins comprised about a third of adapted names (13). In addition, there were two translated names (*Jäneste, Mustaoja*) and one hybrid of a translation and an adaptation (*Väike-Rõsna*).

Kirjandus

Alender, Eve, Kairit Henno, Annika Hussar, Peeter Päll, Evar Saar 2002.

Nimekorralduse analüüs. Haridusministeeriumi ja Eesti Keele Instituudi koostööleping 10-10/346. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Angelus, Oskar 1939. Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus ühes määruste, juhendite ja ringkirjadega. Tallinn: O. Angelus.

Elisto, E(lmar) 1934. Akadeemilise Emakeele Seltsi juhatuse keelelisi otsuseid ja seletusi. – Eesti Keel 4–5, 119–128, 151–156.

Faster, Mariko 2013. Nulgast mäeni. Ülevaade Setomaa nimevarast. – Kiristaja, Arvis. Setomaa kohanimed. Seto Instituudi Toimetised 1, 201–215.

Hurt, Jakob 1864. Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud viisi. Tartu: Tartu õpetatud Eesti Selts.

Kallasmaa, Marja 1996. Saaremaa kohanimed I. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Kallasmaa, Marja 2000. Saaremaa kohanimed II. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Kallasmaa, Marja 2002. Eesti kohanimeuurimisest. Käsikiri. Tallinn.

<http://mnytud.arts.unideb.hu/onomural/kotetek/ou2/07kallase.doc>. Vaadatud 21.03.2015.

Kallasmaa, Marja 2010. Hiiumaa kohanimed. Toim. E. Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Kask, Arnold 1974. J. V. Veski ja eesti kohanimed ortograafia fikseerimine. – Centum. Tallinn: Valgus, 57–67.

Kiristaja, Arvis 2013. Setomaa kohanimed. Seto Instituudi toimetised 1. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.

Kull, Rein 1958. Eesti kohanimed ortograafiast. – Keel ja Kirjandus 9, 556–563.

Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2002. Eesti murded ja kohanimed. – Toim. T. Hennoste. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2009. Eesti murded ja kohanimed. – Toim. T. Hennoste. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Pall, Valdek 1969. Põhja-Tartumaa kohanimed. I. Toim. M. Norvik. Tallinn: Valgus.

Pall, Valdek 1971. Eesti kohanimed ortograafia päevakorraale. – Keel ja Kirjandus 3, 138–142.

Pall, Valdek 1976. Eesti kohanimed normimine. – Keel ja Kirjandus 8-9, 454–466, 537–540.

Pall, Valdek 1977. Põhja-Tartumaa kohanimed. II. Toim. M. Norvik. Tallinn: Valgus.

Päll, Peeter 2005. Võõrnimed eestikeelses tekstis. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 15. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Reissar, Leo 1996. Setumaa läbi sajandite. Petserimaa. Tallinn: Kupar.

Saar, Evar 2008. Võrumaa kohanimed analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem. Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 22. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Setumaa 1928 = Setumaa. Maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. – Toim. A. Tammekann, E. Kant, J. V. Veski. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts.

Setomaa 2009 = Setomaa 2. Vanem ajalugu muinasajast kuni 1920. aastani. Koost. ja toim. Heiki Valk, Anti Selart, Anti Lillak. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

Simm, Jaak 1970. Märkmeid Setumaa endise Satseri valla külanimedest. – Emakeele Seltsi aastaraamat 16. Tallinn: Eesti Raamat, 173–177.

Simm, Jaak 1971. Slaavi geograafilisi termineid Setumaa kohanimedena. – Emakeele Seltsi aastaraamat 17. Tallinn: Eesti Raamat, 169–172.

Simm, Jaak 1974. Tõkelisi külanimesid Setumaalt. – Centum. Tallinn: Valgus, 251–254.

Sink, Gettel 2013. Valjala kihelkonna asustus ja kohanimed ajalooliste kaartide põhjal. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli geograafia osakonnas.

Tiitsmaa, A(leksander) 1923a. Kohanimede kirjutamisest. – Eesti Keel 4, 111–116.

Tiitsmaa, A(leksander) 1923b. Kohanimede ortograafiast Eestimaa kaartidel. – Eesti Keel 5-6, 173–177.

Tiitsmaa, A(leksander) 1926. Eestimaa kaart. Sõjaväe Kartograafia Jaoskonna väljaanne 1921. Mõõt 1 : 300 000. – Eesti Keel 1–2, 45–47.

T(rinkman), E(lmar) 1932. Akad. Emakeele Seltsi juhatuse keelelistest otsustest. – Eesti Keel 3, 92–95.

Vene sugunimed... = Vene sugunimed transkribeerimine eesti keeles. 1926. – Eesti Keel 7–8, 182–183.

Üleriikline... = Üleriikline asumite nimestik: linnad, alevid, vallad, külad, asundused, üksiktalud j.m. kohad 1923. Tallinn: Posti Peavalitsus.

Internetiallikad

Allikad 2015 = Kohanimeandmebaasi allikad; http://www.eki.ee/knab/kb_all.htm.
Vaadatud 16.05.2015.

ESTER 2015 = E-kataloog ESTER; https://www.ester.ee/search~S1*est. Vaadatud 3.05.15.

Kalkulaator 2015 = Koordinaatide kalkulaator;

<http://geoportaal.maaamet.ee/est/Teenused/Geodeesia-kalkulaatorid-p142.html>

Vaadatud 13.04.2015.

KNAB = Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas;

http://www.eki.ee/knab/p_ee_et.htm. Vaadatud 16.05.2015.

KNR = Kohanimeregister; <http://xgis.maaamet.ee/knravalik/>. Vaadatud 4.01.2015.

Maa-ameti... = Maa-ameti geoportaal; <http://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardiserver-p2.html> Vaadatud 28.03.2015.

Värskas 2015 = Värskas valla koduleht; <http://www.verska.ee/tutvustus-ja-asukoht>. Vaadatud 27.04.2015.

Seadused

ENSV teataja 1977. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus Eesti NSV alevike ja külade nimekirja kinnitamise kohta.

RT = Riigi Teataja 1938. Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus.

RT I = Riigi Teataja I osa 1997. Kohanimeseadus.

Lisad

Lisa 1. Kohanimeandmebaasi (KNAB) allikad nende seletusega.

Kollasega on märgitud kaardid, rohelisega ametlikud nimekirjad.

Allikas	Seletus
Tr1897	Ю. Ю. Трусманъ. Этимологія мѣстныхъ названій Псковскаго уѣзда. Ревель 1897
EE1900k_1v	Topograafiline kaart 1:42 000 (üheverstakaart), u 1900–1921. (Tallinn), 1919–1921
EE1900k_3v	Топографическая карта 1:126 000 (kolmeverstakaart), u 1890–1900
Hu1904	Hurt, J. 1904. Setukeste elukohad ja arv. – Setukeste laulud. Pihkva-eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpina ja Vastseliina lauludega, I. Helsingi, XIII–XXXI.
Ri1909	Richter, A. 1909. Baltische Verkehrs- und Adressbücher. Bd. 1: Livland. Riga, 688–689.
EE1922n	1922. a üldrahvalugemise andmed, I–XI. Riigi Statistika Keskbüroo. Tallinn, 1923–1927
EE1923n	Üleriikline asumite nimestik. Posti Peavalitsuse väljaanne. (Tallinn), 1923
SE1928t	Setumaa. Maateaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. – Eesti. Maadeaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus, 3. Tartu, 1928.
EE1930k_50	Eesti topograafiline kaart 1:50 000 (1930. aastad)
EJ1934	Heinrich Riikoja, Eesti järvede nimestik. (Tartu, 1934).
Ma1937	Markus, E. 1937. Changes on the Esto-Russian Ethnographical Frontier in Petserimaa. – Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1936. Tartu, 164–177, kaart.
02.12.1938 Pet_VV	Petseri vallavalitsuse kiri Petseri Maavalitsusele [ERA: 14-2-450]
PE1939n	Seniste külade jm nimestikud Petseri Maavalitsuse vallavolikogude eesistusettepanekutes. [ERA: 14-2-721]
12.01.1939 Jsu_VVK	Järvesuu vallavolikogu koosoleku protokoll nr 3 [ERA:14-2-450]
13.01.1939 Sts_VVK	Satserinna vallavolikogu koosolek. Protokoll nr 4 [ERA 14-2-450]
05.05.1939 PE_MV	Petseri Maavalitsuse ettepanek külade ja alevike nimede muutmiseks. [ERA:14-2-450]
13.06.1939 RKA	Riigi keskarhiivi ettepanek (nr 345) [ERA 14-2-450]; arvamus (16.06.1939) [14-2-721]
28.06.1939 KNE	Kohanimede Nõukogu erikomisjoni soovitus [14-2-708]
16.02.1940 KN	Kohanimede Nõukogu 3. koosolek [ERA 14-2-709]

Allikas	Seletus
EE1945n	Külanõukogud ja nende asulad 1945. a – Liivi Uuet, Eesti haldusjaotus 20. sajandil. Teatmik. Tallinn 2002, lk 85–130
EE1950k_25	NL topograafiline kaart 1:25 000 (kaardistatud 1948-54) (trükitud 1969–76) (Рига)
Ambus1960	Ambus, A. 1960. Lõuna-eesti kohanimesid Pihkva kroonikais. Keel ja Kirjandus 12, 736–743.
EJ1964	Eesti NSV järvede nimestik. Koostanud I. Kask. Tallinn, 1964.
EE1970n	Eesti NSV külanõukogude ja asumite rahvastik 1959. a ja 1970. a rahvaloenduse andmeil. Statistiline kogumik. Tallinn 1972. Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuv Statistika Keskvalitsus.
1970nm (Vigane kood)	Eesti NSV külanõukogude ja asumite rahvastik 1959. a ja 1970. a rahvaloenduse andmeil. Statistiline kogumik. Tallinn 1972. Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuv Statistika Keskvalitsus.
EE1970k_100	NL topograafiline kaart 1:100 000 (kaardistatud 1948–49) (uuendatud 1975–77) (Рига)
Simm1970	Simm, Jaak 1970. Märkmeid Setumaa endise Satseri valla külanimedest. – Emakeele Seltsi aastaraamat 16. Tallinn: Eesti Raamat, 173–177.
EJ1974	Matk Eesti järvedele. Tallinn, 1974.
Kask1975	Kask, I. 1975. Et sünniks järv. – Eesti Loodus 6, 296–300.
1977o	Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi poolt kinnitatud Eesti NSV alevike ja külade nimekiri. [ENSV_ÜVT:1977,11,127]
-1977	1977. aastani kehtinud ametlik nimekiri
Mä1977	Mäemets, A. 1977. Eesti NSV järved ja nende kaitse. Tallinn
EE1978n	Eesti NSV territooriumi administratiivne jaotus ja maa-asulad seisuga 1. jaanuar 1978. Tallinn, 1978.
EJOK1986	Eesti NSV jõgede, ojade ja kraavide ametlik nimestik. Tallinn, 1986.
EE1987s	Eesti asulanimede sõnastiku käsikiri. Eesti Keele Instituut, u 1987. (Tallinn).
ETS1995	Mall Orru, Eesti turbasood. Teatmik. Tallinn, 1995.
EE_PK:1996	Eesti Põhikaart, 1996 (trükikaart), (1:20 000; Maa-amet)
1997o	Vabariigi Valitsuse 18.12.1997 määrus nr 244 "Alevite, alevike ja külade nimistu kinnitamine ning nende lahkmejoonte määramine" [RT_I:1997,95/96,1577]
EE_PK:1997	Eesti Põhikaart, 1997 (trükikaart), (1:20 000; Maa-amet)
EE1997a	Regio Eesti Teede Atlas 1997/1998. 1 : 150 000. (C) Regio 1997. [ISBN:9985-817-21-4]
vro2002s	Võro-eesti synaraamat. Kokko pandnuq Jüvä Sullõv. Võro Instituudi toimõndusõq, 12. Tarto-Võro, 2002.
KNN:15.11.2005	Kohanimenõukogu koosolek, nr 1-17-3.
EAÕK_kal2011	Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku kalender 2011. Tallinn, 2011.

Lisa 2. Venekeelsetest nimedest saadud nimede liigitus

Erilähtesed nimed

Tänapäevane nimi	Vene nimi
Helbi	Лахново
Karisilla oja	Новинской Руч(ей)
Korela	Большое Савино
Korela	Малое Савино
Kremessova	Загубочье
Matsuri	Бѣлохвостово
Saarõpää järv	Глухое озеро
Saatse	Горки
Suränka oja	Спицина Р.
Säpina	Выморково
Vaartsi	Маслово
Vammuste	Поддубье
Vedernika	Танищево

1897
1900
1904
1970
1986

Põhikaardi andmed

KNR
KNAB

Mugandnimed

Tänapäevane nimi	Vene nimi
Kolossova	Колосовка
Kostkova	Костково
Kotelniki	Котельниково
Kundruse	Кондрашово
Kuuleski oja	Кулейская Рѣчка
Litvina	Литвиново
Lobotka	Слободка
Lutepää	Лутобижъ
Määsovitsa	Мязовище
Nedsaja	Большой Нечаевъ Лугъ
Nedsaja	Малый Нечаевъ Лугъ
Nedsaja	Нечаево
Pattina	Бататино
Perdaku	Пердовка
Pitsina	Спицыно
Piusa jõgi	Пимжа Рѣка
Podmotsa	Подмогилицъ
Popovitsa	Поповичи
Psütski*	Чудской конецъ
Rääptsova	Большое Рябцово

Rääptsova	Малое Рябцово
S'okovitsa	Жуковичи
Saabolda	Заболотье
Saatse	Зачеренье
Samarina	Шамарино
Sesniki	Шешниково
Sor'ahkna	Сурянка
Säpina	Щапихино
Tonja	Тони
Treski	Большая Тростянка
Treski	Малая Тростянка
Treski	Троснянский Выс.
Varsaoja paik	Варза выселокъ
Velna	Невелино
Verhulitsa	Верхулицы
Vorohka	Воронково
Voropi	Воробьево
Võpolsova	Выползово
Värska alevik	Верхоустинский погость
Värska alevik	Верхоустье
Värska laht	Верхоустинская Рѣка
Õrsava	Ржава

Tõlkenimed

Tänapäevane nimi	Vene nimi
Jäneste	Зайцова
Mustaoja	Черный ручей

Väike-Rõsna	Малое Тростно
-------------	---------------

*Töös kasutatud andmebaasis on *Psütski* kõige hiljutisem eestikeelne kirjakuju. Autorile on aga teada, et Eesti trükitud põhikaardil (leht 55.22 2007. a) on kirjas *Tsütski*, mistõttu analüüsis kasutatakse seda varianti.

**Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele
kättesaadavaks tegemiseks**

Mina, **Merike Puura** (sünnikuupäev: **18.02.1993**),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

**„Kohanimeandmebaasi ja kohanimeregistri keeleline ja ruumiline analüüs Värskas
valla näitel“**,

mille juhendajad on

Kiira Mõisja

ja

Peeter Päll,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 25.05.2015